

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

COMITE INTERACADEMIQUE DE BALKANOLOGIE
DU CONSEIL DES ACADEMIES DES SCIENCES ET DES ARTS
DE LA R.S.F.Y.

INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

BALCANICA

ANNUAIRE DE L'INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

XIII - XIV

RECUEIL DES TRAVAUX A L'HOMMAGE
DU PROFESSEUR RADOVAN SAMARDŽIĆ,
MEMBRE CORRESPONDANT DE L'ACADEMIE SERBE
DES SCIENCES ET DES ARTS, A L'OCCASION
DE SON SOIXANTIEME ANNIVERSAIRE

BELGRADE 1982—1983.

Петар МИЛОСАВЉЕВИЋ

Балканолошки институт САНУ
Београд

О НАСТОЈАЊИМА ДА СЕ ДР ВАЛТАЗАР БОГИШИЋ АНГАЖУЈЕ ЗА РАД НА РУСКИМ УНИВЕРЗИТЕТИМА

Стицајем околности, баш онда када је под утицајем обновљеног словенофилског покрета у Русији влада у Петербургу донела Закон о руским универзитетима, којим се, између осталог, предвиђало отварање катедре за историју словенских права, у Бечу је, као колаборатор Дворске библиотеке, отпочео своју службеничку и научну каријеру новопромовисани доктор филозофије, потоњи доктор права и политичких наука (*doctor utriusque juris*) и први редовни професор прве катедре историје словенских права у Русији, научник светског гласа — Валтазар Богишић. Збило се то далеке 1863. године, и мада на први поглед између та два догађаја није било ничег заједничког, ипак, и то веома брзо, ти су догађаји постали незаобилазни међаши нове етапе у развоју правних наука код словенских народа, па и знатно шире.

Раздобље у коме је Валтазар Богишић доминирао катедром историје словенских права на Одеском универзитету (у то доба Одески универзитет је носио назив Императорски новоросијски универзитет) проучено је и добро је познато. Мање-више готово сви радови посвећени опису многоструке делатности В. Богишића везани су за период његове професуре на поменутом Универзитету. То је и разумљиво јер је то време када су дошле до изражаја природна обдареност, интелигенција и вистреност једне изузетне личности. Мање је, међутим, проучен период који је непосредно претходио Богишићевом доласку у Одесу. Није посвећено довољно пажње оним чиниоцима који су довели до тога да се Богишић, само седам година од почетка своје веома успеле службеничке каријере, нађе у средишту једног од најпознатијих руских универзитета тог времена.

Са становишта потпунијег осветљавања Богишићеве биографије, то је несумњив пропуст. Сврха овог прилога и јесте да се

тај пропуст, макар и делимично, превазиђе и Божишићева биографија покупи новим сазнањима, посебно онима што су везана за период који је претходно његовом избору за редовног професора Одеског универзитета.

Даровит и веома образован, уз то покретан и енергичан, вредан и упоран, смео, критичан и оригиналан мислилац, Божишић је, на препоруку Ф. Миклошића и М. Ожеговића, готово одмах по стицању звања доктора филозофских наука добио место библиотекара у Дворској библиотеци у Бечу. Ту је он, међу богатим фондовима Библиотеке, поред осталог, обрађивао »Slavicu« и »Juridicu« и водио одсек »Galia revoluta.«¹

Радећи у Библиотеци, Божишић се упознао и спријатељио с многим тадашњим познатим научним радницима и књижевницима, иначе корисницима и сарадницима Библиотеке. Међу њима су се налазили филозофи и романисти Волф (Wolf) и Мусафија (Mussafiga), историчар Карајан, германисти Хаупт (Haupt) и Лембел (Lembel), лингвист Милер (Müller), песници — барон Минх-Белингхаузен (Münch-Bellinghausen), познат под псеудонимом Халм (Halm), иначе управник Библиотеке, (E. Mauzger) и Ј. Вајлен (J. Weilen), теоретичар и историчар уметности Виметал (Vimetal) и др.² Кругу Божишићевих бечких пријатеља и познаника треба прикључити и читаву плејаду ондашњих слависта — Н. Томазеа, И. Т. Срезњевског, Ф. Рачког, Ђ. Даничића, В. Јагића, Н. Попова, Ј. Ткалца, Ј. Гавриловића, С. Новаковића и др.³ Када је 1863. године у Бечу основано друштво „Словенска Беседа“, као друштвено средиште свих Словена настањених у главном граду Аустрије, Божишић је (сада већ као члан Управног одбора Друштва) добио сјајну прилику да упозна још већи број људи из словенског света. Немогуће је набројати све његове тадашње познанике, али је са становишта овог прилога неопходно споменути само неке од њих: Михаила Фјодоровича Рајевског, протојереја руске цркве у Бечу, Тодора Демелића, једног од оснивача „Беседе“, Јакова Карловича Грота, истакнутог руског филолога, Фјодора Ивановича Леонтовича, професора историје права и ректора Одеског и Варшавског универзитета, Виктора Ивановича Григоровича, познатог руског лингвисту и оснивача словенске филологије у Русији, иначе професора на универзитетима у Одеси, Казању и Москви. Сви они заједно, а и сваки понаособ, у овој или оној мери су одиграли одређену улогу у данима када се Божишић одлучивао да ли да прихвати понуђено му место професора на катедри историје словенских права у Одеси.

Нема сумње, својим усрдним, темељним и систематичним радом Божишић је врло брзо у тадањем научном свету стекао до-

¹ В. Божишић, *Аутобиографија*. Прештампано из календара Дубровник за годину 1900, 1901, 1902. у књизи: *Споменица Др Валтазара Божишића о тридесетогодишњици његове смрти*, 77.

² Исто, 78.

³ Исто, 79.

бар глас и углед солидног научника.⁴ Кроз његове радове прове-
јавао је, тако очигледно, дух словенофила — Добровског и Ко-
лара и њихових следбеника; настављао је Богишић већ створену
традицију култа словенске старине и словенског духа као преду-
слова еманципације од туђина. Већ тада се ослушкивао Богиши-
ћев глас, његово се мишљење уважавало, а његове идеје, увек
нове, па зато понекад збуњујуће и ненадне, сматране су као ос-
лонац и путоказ у даљим трагањима за научном истином, посеб-
но у области правних наука. Познати „Напутак за описивање
правнијех обичаја који живу у народу” донео му је надалеко чу-
вену извесност и безброј нових, знаних и незнаних пријатеља,
сарадника и поштовалаца; отворио му је врата многих научних
установа, увек спремних да га виде и приме у своју средину. По-
знато је да је Богишић још од 1864. године са разних универ-
зитета добијао позиве у којима су му нуђене професуре и кате-
дре словенског права. Први му је, још 1864. године, позив упу-
тио Варшавски универзитет. Осам година касније, тачније 1872,
позив је био поновљен, али га је Богишић, као и први пут, од-
био.⁵ Нећемо се упуштати у разлоге зашто је Богишић тако пос-
тупио, али остаје чињеница да је Варшавски универзитет био ве-
ома заинтересован да у својим редовима има тако гласовитог про-
фесора какав је био Валтазар Богишић.

Неколико година после првог позива да преузме катедру
историје словенског права, а у време када је завршавао службу
у својству члана државне комисије за преуређење школа у Ба-
нату, Хрватској и Славонији, Богишићу су стигли нови позиви.
Звали су га Загреб, Београд, Петербург, Кијев и Одеса. Стица-
јем околности, позиви руских универзитета стизали су до Боги-
шића преко М. Ф. Рајевског. Иначе, на Богишића се рачунало
већ с пролећа 1868. с тим што су у току лета и у јесен исте године
настојања да он дође у Русију постала знатно интензивнија и

⁴ У периоду између 1863. и 1869. године Богишић је, поред низа
мањих чланака, написао и објавио следећа значајнија дела:

- *Izvoješće o slovenskoj biblioteci u Beču za god. 1865* (posebno pre-
štampano iz godišnjeg izveštaja društva »Slovenske Besede«, 1865);
- *O preuredenju Narodnog muzeja u Zagrebu*, Zagreb 1866;
- *O Stjepanu Gradincu i njegovim pismima dubrovačkoj republici*,
Split 1866;
- *Slovenski muzeum. Misli o potrebi naučnog središta za свако-
лика словенска племена*. Прештампано из Српског летописа, Нови Сад 1867;
- *Напутак за описивање правнијех обичаја који живу у народу*, Већ 1867;
- *Pravni običaji u Slovena*, Zagreb 1867;
- *Spomenik narodnog običajnog prava iz XVI vijeka*, Zagreb 1867;
- *Glavnije crte obiteljskoga prava u starom Dubrovniku*, Rad Jugosla-
venske akademije nauka V, Zagreb 1868;
- *Prepiska lažnoga cara Stjepana Maloga s dubrovačkom republikom*,
Rad Jugoslavenske akademije nauka V, Zagreb 1868;

⁵ В. Богишић, *Аутобиографија*, у књизи: *Споменица др Валтазара
Богишића...*, 60.

упорнија. Молећи да помогне око Богишићевог ангажовања, Рајевском се готово истовремено обраћају и Кијевски и Одески универзитет. Не заостаје за њима ни Петербуршки универзитет. Штавише, из једног писма И. И. Срезњевског може се закључити да се на Правном факултету Петербуршког универзитета већ почетком октобра 1868. године расправљало о могућности да се Богишић позове у Петербург.⁶ На једној од седница овог Факултета, одржаној око 25. октобра, веома се озбиљно расправљало о томе. Том приликом је о Богишићу говорио професор Правног факултета Пахман. Заснивајући своје излагање о Богишићу на веома ласкавом мишљењу бечког професора Штејна, Пахман је предложио да се Богишић одмах позове у Петербург. Пахмановом предлогу придружила се и неколицина других професора. Тој седници је присуствовао и Срезњевски, кога су чланови колектива Факултета замолили да, као добар познавалац Богишићевог научног дела изнесе своје мишљење о њему као научнику. Одазивајући се том позиву и учествујући у покренутој расправи, Срезњевски је о Богишићу дао веома позитивно мишљење.⁷ На крају седнице, и после дугих дискусија, ипак је закључено да се пре упућивања позива Богишићу образује посебна група која би се детаљније упознала са свим његовим научним радовима.

Колико су била жива настојања да се Богишић доведе у Петербург, сведочила је и чињеница што се на поменутој седници расправљало и о неким практичним проблемима, односно о томе које би звање требало доделити Богишићу у случају да позив прихвати и дође у Петербург. По тада важећим законима у Русији, за редовног или ванредног професора могао је бити изабран само онај ко је имао докторат неког руског универзитета, што са Богишићем није био случај. Истина, Савет универзитета је на предлог Правног факултета, а имајући у виду његове заслуге у области науке, могао Богишићу доделити звање доктора наука, чиме би му био отворен пут за избор у звање професора универзитета. Међутим, таква се одлука морала донети тајним гласањем, а то већ није била гаранција да ће му такво звање бити и додељено. Неоспорно је да би Богишић, који је већ имао два доктората, у том случају био тешко оштећен. Уколико би пак Богишић био позван а да му се при томе не призна докторат стечен у иностранству, односно у Хајсену и Бечу, тада би, опет на основу важећих у Русији закона, морао полагати испите, најпре за звање магистра, а затим и за звање доктора наука. Поред неизвесности која је увек пратила овакве испите, (а што је било битно за његову даљу каријеру) постављало се и питање да ли би

⁶ Писмо И. И. Срезњевског — М. Ф. Рајевском, 29. октобар 1868. год., у књизи: *Зарубежњие славяне и Россия*. Документы архива М. Ф. Раевского, 40—80 годы XIX века, Москва 1975, 410—411.

⁷ Исто.

Богишић прихватио такву процедуру и зашто, па самим тим и позив да дође у Петербург. Познато је, нарочито, да је Богишић много касније, у једном писму Рајевском, подвлачио да у руску службу није ступио, као многи други, гладан и са циљем да се најде.⁸ У таквој ситуацији, излаз се налазио, како је то предлагао Срезњевски, у томе да звање доктора наука Богишићу додели Филолошки факултет Петербуршког универзитета, али под условом да Богишић потврди своју решеност да дође у Петербург. Основаност предлога Срезњевског била је очигледна, јер су већ прва два научна рада Богишићева — *Правни обичаји у Словена и Нанутах за описивање правнијех обичаја који живу у народу*, изазвала велико интересовање и одобравање у научним круговима. И док је у првом од поменутих радова Богишић настојао да покаже научни и практични значај стално живих правних обичаја, а уз то да докаже како се правни обичаји још одржавају у појединим словенским земљама и крајевима, у другом раду је разрадио метод прикупљања и описивања грађе неопходне за проучавања не само у области историје права већ и шире — у области правних наука уопште. Огромна маса најразличитијих исписа, а посебно богата збирка словенских пословица, била је драгоценца не само за правне историчаре већ и за етнологе, филозофе, а свакако и за филологе, чиме се и објашњавала увереност Срезњевског да ће Филолошки факултет без устезања доделити Богишићу звање доктора наука.

У исто време кад су вођене расправе у Петербургу, о Богишићевом доласку у Русију расправљало се и у Кијеву, где су први разговори о том проблему вођени средином 1868, а већ почетком новембра исте године професор Кијевског универзитета Н. К. Рененкампф, који се у то време налазио на лечењу у Вартенбергу, у свом писму обавештава Рајевског да га колеге са Правног факултета у Кијеву моле да потражи одговарајуће лице које би заузело место на слободној катедри историје словенских права.⁹ Будући да он сам није знао никога кога би могао препоручити, молио је Рајевског да му помогне и предложи личност одговарајућих квалитета. Рененкампф још саопштава Рајевском како му је Т. Демелић, који се, такође, налази у Вартенбергу, говорио да би се слободно место на поменутој катедри могло поверити В. Богишићу. Међутим, пошто Демелић није знао Богишићеву адресу, па му се не могу обратити директно, то Рененкампф моли Рајевског да разговор на поменутој тему с Богишићем обави сам. Рененкампф у своме писму износи и услове под којима би Богишић радио у Кијеву.¹⁰ Судећи по садржају писма које је Рененкампф нешто касније упутио Рајевском

⁸ Исто, 63.

⁹ Писмо Н. К. Рененкампфа — М. Ф. Рајевском, 9. новембар 1868. год., у књизи: *Зарубежње славјане...*, 392—393.

¹⁰ Исто.

из Венеције, Рајевски је, јер му то није било тешко, разговарао с Богишићем већ почетком новембра месеца 1868. године.¹¹ По садржини поменутог писма, Богишић се, изгледа, начелно сагласио да пређе у Кијев. Истовремено је преко Рајевског послао Рененкампфу неке своје радове као потврду своје одлуке.

Начелан пристајак Богишића да прихвати понуђено му место на катедри Правног факултета у Кијеву одушевио је Рененкампфа, који о томе одмах обавестио Кијевски универзитет, изразивши спремност да у преговорима између Универзитета и Богишића и даље буде посредник.

Већ наредних дана на Правном факултету Кијевског универзитета озбиљно се разматрала могућност да се Богишићу понуди Катедра историје словенских права. О овоме је декан наведеног Факултета, Г. Д. Сидоренко, известио Рајевског писмом од 27. децембра 1868. године.¹²

Према тексту писма Г. Д. Сидоренка, Правном факултету би била част да у својој средини види таквог истакнутог научника какав је Богишић, и спреман је да од надлежних власти затражи одговарајућу сагласност. Истовремено, Сидоренко упозорава да на путу реализације ове идеје стоје неке формално-правне препреке, које би требало одстранити пре него што се Богишићу упутити позив.¹³ У ствари, биле су то оне исте препреке са којима се сусрео и Правни факултет у Петербургу. Ипак, изгледа да се Сидоренко надао да ће Богишић прихватити позив из Кијева, наравно, са обавезом да накнадно одбрани докторску тезу, како је то било и предвиђено Законом о руским универзитетима, те је молио Богишића да му пошаље своје научне радове и кратак програм курса који би водио. Даљи развој догађаја је показао колико су те претпоставке биле далеко од реалности. Но пре него што изнесемо како је Богишић реаговао на те предлоге и очекивања Г. Д. Сидоренка, морамо рећи да су, поред формалноправних тешкоћа око Богишићевог избора и постављења на дужност професора Кијевског универзитета, постојале и тешкоће сасвим друге природе. Реч је била о чињеници, како је о томе Рененкампф писао Рајевском, да у Кијеву, по важећим законима и по устаљеној пракси, католик није могао бити биран за професора универзитета, због чега је Рененкампф саветовао Богишићу да пре доласка у Кијев промени веру. При томе није било важно да ли је православан, већ је било важно да није католик.¹⁴ Рајевски је о томе одмах обавестио Богишића, на шта је овај, не без ироније, одговорио врло оштро

¹¹ Исто, 394.

¹² Писмо Г. Д. Сидоренка — М. Ф. Рајевском, 27. децембар 1868. год., Кијев, у књизи: *Зарубежњие славяне ...*, 401—402.

¹³ Исто.

¹⁴ Писмо Н. К. Рененкампфа — М. Ф. Рајевском, 9. новембар 1868. год., у књизи: *Зарубежњие славяне ...*, 394.

одбијајући понуду да дође у Кијев. О својој одлуци Богишић је обавестио и Рајевског, замоливши га да о томе извести Правни факултет у Кијеву.¹⁵ У ствари, Богишић је Рененкампфов предлог оценио као „гудорију“ о коју се „дијели посао разбио“, а која је, уз то, Богишића учинила неповерљивим према свим сличним предлозима. Једини акт којим би се сви овакви неспоразуми у будућности могли превазићи, према Богишићевом мишљењу, био би декрет о његовом постављењу за редовног професора, и то пре ступања на ту дужност. Као што се зна, Богишић је на том свом захтеву неопозиво инсистирао.¹⁶ Иначе, у поменутом писму Богишић износи, између осталог, и свој став према папизму и полонизму, подвлачећи да је не тако давно, тада познатог Нељева обратио у „славјанство и православље“. Богишић се изјашњава и о проблему доктората, указујући да је двоструки доктор, да је у Бечу стекао титулу »*juvius utrius que*«, што није лака и једноставна ствар. Што се радова тиче, он се слаже да до сада заиста није много објављивао, али предлаже да сачекају док објави неко веће дело, мада би се тада, додаје иронично, могло десити да га преузме неки други факултет.¹⁷

Богишићев одговор унео је доста узбуђења међу оне који су се дотле залагали за његов долазак у Кијев. Одмах су уследиле интервенције и накнадна објашњења. Међу првима су се огласили Рененкампф и руски историчар-славист, професор В. И. Ламански. У писму Рајевском, почетком 1869. године, они су отворено изјављивали да Богишићев отказ представља велики губитак за словенску науку и да је Кијевски универзитет спреман да га преузме без икаквих услова.¹⁸ Крајем јануара исте године, Рененкампф поново молли Рајевског да нешто учини како би Богишић ипак дошао у Кијев. Том приликом Рененкампф указује да ће Богишић одмах добити звање редовног професора; признаће му се докторат; имаће право гласа у универзитетском Савету и сва остала права — научна и друга; биће му обезбеђена пензија итд.¹⁹ Само неколико дана касније, Рененкампф плаће писмо сличне садржине лично Богишићу, уверавајући га да ће одмах бити изабран за редовног професора, и то са платом у пуном износу, тачније — од три хиљаде рубаља. Писмо завршава с надом да ће Богишић, и поред ранијих неспоразума, ипак дати свој пристанак и доћи у Кијев, где га са нестрпљењем оче-

¹⁵ Писмо В. Богишића — М. Ф. Рајевском, 25. јануар 1869. год., у књизи: *Зарубежне славјане...*, 59—60.

¹⁶ Исто.

¹⁷ Исто.

¹⁸ Писмо Н. К. Рененкампфа — М. Ф. Рајевском, јануар 1869, *Boğiſićevarhiv, Savtat, kut XXIII, ф. 1, 1. 23.*

¹⁹ Писмо Н. К. Рененкампфа — М. Ф. Рајевском, 24. јануар (4. фебруар) 1869, Венеција. *Boğiſićevarhiv, Savtat, kut. XXIII, ф. 1, 1. 5.*

кују.²⁰ Како су се тих дана за Богишића, поред Петербурга и Кијева, интересовали Одеса, Загреб и Београд, а у изгледу је била и одговорна државна дужност у Бечу, то је Рененкампф у већ поменутом писму указивао на предности које би у погледу научног рада Богишић имао у Кијеву. Посебно се Рененкампф залагао да Богишић не иде у Београд, јер, како вели: „... у Београду нема ни добре научне библиотеке, ни средине уистини образоване, ни праве критике, ни старе литературе, ни научне традиције”. У истом писму Рененкампф чак саветује Богишића како да поступи у случају ако буде изабран за професора Правног факултета у Одеси, односно у којој форми и с којим разлозима да тај избор одбије. Па ипак, без обзира на сва настојања Рененкампфа и других сарадника и званичника Правног факултета у Кијеву да придобију Богишића за рад на Кијевском универзитету, Богишић је остао доследан себи не одустајући од негативног одговора који је већ дао. У међувремену су догађаји текли својим током и расплет око Богишићевог коначног одређења за један од универзитета који су му слали позиве био је на видiku.

Најиме, још у данима док је радио у Дворској библиотеци у Бечу, Богишић је успоставио везу с једним бутарским студентом, Петром В. Оцаковим, који је током 1867. године, будући студент права Одеског универзитета, пропутовао многе крајеве Балкана, Србију, Босну, Стару Србију, Бутарску, а био је и у Малој Азији, међу Курдима, у Јерменији и на Кавказу. Са тих путовања донео је много бележака о животу и обичајима људи и племена с којима се сретао, а које су за Богишића биле веома драгоцене. За склоност П. Оцакова да проучава народне обичаје и бит Богишић је сазнао од чланова бечке „Словенске Беседе.” Користећи се погодном приликом и позивајући се на препоруку чланова „Беседе”, он му се 1. марта 1867. године обраћа писмом, молећи га за помоћ у прикупљању потребних му података. Том приликом му је послао и неке своје штампане радове, а међу њима и примерак *Напутка*. Неколико месеци касније, јер је у међувремену био на путу, те Богишићево писмо није могао да прими, тачније 28. августа 1867, Оцаков је у одговору Богишићу изразио спремност да му помогне, молећи га истовремено за дозволу да *Напутак* и *Правне обичаје* преведе на руски језик.²¹ Богишић се молби одазвао, те се Оцаков одмах латио посла. Дани који су долазили показали су од колике је важности за Богишића било познанство са Оцаковим. Најиме, испу-

²⁰ Писмо Н. К. Рененкампфа — В. Богишићу, (10) фебруар 1869, Bogišićev arhiv, Savtat, kut. XXIII, ф. 1, 1. 21.

²¹ Писмо Н. К. Рененкампфа — М. Ф. Рајевском, 24. јануар (4. фебруар) 1869, Венеција. Bogišićev arhiv, Savtat, kut. XXIII, ф. 1, 1. 5.

²² Писмо П. В. Оцакова — В. Богишићу, 25. август 1867, Одеса, Bogišićev arhiv, Savtat, Bogišićeva prepiska, II/1, 1. 1—2.

њавајући Богишићевоу жељу, Оцаков је један примерак *Правних обичаја* предао професору Григоровичу, док је свој примерак показао професору Леонтовичу.²³ Убрзо, у „Журналу Министарства просвете” појавила се веома похвална рецензија овог Богишићевог дела. Аутор рецензије био је Леонтович. Одушевљен рецензираном књигом, Леонтович је подржао намеру П. Оцакова да књигу преведе на руски језик, па му је, штавише, у том послу и помагао исправљајући преведене делове текста и коментаришући поједина места. Како сведочи Оцаков, Леонтович је намеравао да Богишићево дело објави у поменутом часопису.²⁴ Више од тога, он је преко Оцакова замолио Богишића да му одговори да ли би се прихватио професуре на катедри словенских права при Одеском универзитету, пошто за то место на Правном факултету немају одговарајућу личност.²⁵ Овај податак из поменутог писма П. Оцакова је веома важан, јер је, по свему судећи, то био први корак у остварењу намере да се Богишић доведе у Одесу. Других писаних трагова о тој намери за сада немамо. Истовремено он сведочи о успостављању првог контакта између Богишића и Леонтовича, човека који је одиграо одлучујућу улогу поводом Богишићевог доласка у Русију.

Не располажемо Богишићевим писмом у коме одговара на тај предлог Леонтовича, али за тај одговор знамо посредно, уз писма које је Оцаков из Одесе крајем октобра 1868. године упутио Богишићу.²⁶ Одговор је био позитиван; Богишић је изразио начелну спремност да понуђену катедру прихвати, али се, поучен искуством са Петербуршким и Кијевским универзитетом, интересовао за услове.

Богишићевоу сагласност да прихвати позив из Одесе Оцаков је одмах пренео Леонтовичу, који је о томе обавестио чланове Правног факултета, који су Богишићевоу одлуку, како о томе све-

²³ Леонтович Федор Иванович (1833—1911) — руски научник, професор историје права Одеског и Варшавског универзитета. У својим радовима ограничавао се оквирима формалноправних питања. Иначе, творац теорије о задружном карактеру порекла руске државе. Игнорисао улогу класа у настајању државе. Проучавао је карактер древне Русије, историју крепосног права, историју права литовско-руске државе и неких других народа Русије. Између осталог, написао рад *Древнее хорватско-далматское законодательство*, Одеса, 1868.

Григорович Виктор Иванович (1815—1876) — руски лингвист, један од оснивача словенске филологије у Русији. Професор Казанског, Одеског и Московског универзитета. Први у Русији почео да проучава историју словенских литература. После путовања по словенским земљама (1844—1847), Григорович је у Русију донео драгоцене словенске рукописе. Први је почео да проучава бугарски и македонски говор.

²⁴ Писмо П. В. Оцакова — В. Богишићу, 6. април 1868, Одеса, Bogišićev arhiv, Savtat, Bogišićeva prepiska, II/2.

²⁵ Исто.

²⁶ Писмо П. В. Оцакова — В. Богишићу, 18/30. октобар 1868, Одеса, Bogišićev arhiv, Savtat, Bogišićeva prepiska, II/4.

дочи Одаков, примили с нескривеном радошћу. Том приликом је одлучено да се од Богишића затраже биографија, диплома и списак научних радова, како би се и званично могао покренути поступак око његовог избора за редовног професора.

Али, као у претходним покушајима да се Богишић доведе у Петербург и у Кијев, и сада су се испречиле исте административне запрете. Међутим, решеност Правног факултета Одеског универзитета да Богишића заиста види у својој средини била је јача од свих тешкоћа које су на том путу стајале. Једноставно, Правни факултет је 17. јануара 1869. године, а на основу већ објављених радова, признао Богишићу титулу доктора јавног права (*honoris causa*) и истовремено га изабрао за редовног професора. Тим актом је, уједно, отворена прва катедра историје словенских права не само у Одеси већ уопште у Русији.

Требало је да одлуку о признању доктората и избору за редовног професора саопшти Богишићу лично Леонтович, који се тих дана спремао за пут у Беч. Али, како се он на свом путу нешто дуже задржао у Варшави, то до Беча није ни стигао, па је одлука Одеског универзитета саопштена Богишићу телеграмом.²⁷ Почетком фебруара у Беч је допутовао професор Патлијевски, који је Богишића накнадно обавестио о свим детаљима садржаним у одлуци Одеског универзитета.²⁸

После оваквог развоја догађаја могло се очекивати да ће се Богишић врло брзо наћи у Одеси. Ипак, то се није догодило. Више од тога, у Одеси су расле сумње да ће Богишић уопште доћи, јер све до краја фебруара од Богишића није било никаквих вести. Тек тада, он се огласио једним дужим писмом, адресованим Леонтовичу, у коме је изложио све своје дилеме везане за долазак у Русију.²⁹

Пре свега, писао је Богишић, требало се одлучити између аустријске и руске службе. У Аустрији, он има добру службу и боље изгледе за напредовање, а после тридесет година рада, и право на пензију у висини плате. У Русији то нема, мада му предложена плата одговара. С друге стране, расуђује Богишић, у Русији ће моћи искључиво да се бави науком, док је у Аустрији, како каже, пре свега бирократ, па тек онда научник.³⁰ Уз то, у Русији је као Словен слободнији него у Аустрији. Међутим, сматра, у Аустрији би лакше могао испунити своје научне пла-

²⁷ Телеграм Ф. И. Леонтовича — В. Богишићу, 18. јануар 1869, Bogišćev arhiv, Savtat, Služba u Rusiji, 1870—1873, kut. XXIII, ф. 1, 1. 20.

²⁸ Писмо П. В. Одакова — В. Богишићу, 22. фебруар 1869, Одеса, Bogišćev arhiv, Savtat, Bogišćeva prepiska, II/7.

²⁹ Писмо В. Богишића — Ф. И. Леонтовичу, 25. фебруар 1869, Беч, Bogišćev arhiv, Savtat, Služba u Rusiji, 1870—1873, kut. XXIII, ф. 1, 1. 11—15.

³⁰ Међу радовима за које је сматрао да их мора завршити пре одласка у Русију, Богишић на првом месту наводи *Библиографију извора писаног права Јужних Словена*. Сматрао је да ће му бити потребно два до три месеца да заврши тај свој рад.

нове, јер ту су му надобхват сви потребни материјали. Стога, ако се и одлучи да у Русију дође, то не би могао учинити одмах, ове године, већ идуће. Ову годину искористио би да заврши један део започетог посла и да, истовремено, прикупи материјал за рад у Русији.³¹ Поред тога, сматра за своју моралну обавезу да у току текуће године остане у аустријској служби, како би у живот увео школске законе, које је саставио и одговарајућим службама у Аустрији предложио, а оне их прихватиле. Уза све то, Богишић је истицао и чињеницу, а она се није смела занемарити, да би се, прелазећи у руску службу, морао заувек опростити од аустријске.

Богишића је мучило и то што је почетком фебруара, значи неколико дана пре наведеног писма, из Кијева примио писмо од Рененкампа у коме га обавештава да ће га Кијевски универзитет примити без свих раније истицаних услова. Споменуо је Богишић и позиве из Београда и Загреба.³² Говорио је и о понуди која му је учињена да на Бечком универзитету, односно Правном факултету, преузме катедру римског права за слушаоце са италијанског говорног подручја.

Богишићу није било лако ни да се одлучи између Одесе и Кијева. Што се Одесе тиче, у њој је он имао два пријатеља, Леонтовича и Григоровича, двојицу познатих слависта на чију би се помоћ и подршку увек могао ослонити. Уз то, каже Богишић, „Одеса је приморски град који мени, јадранском приморцу, мора се допадати и то тим више што у Одеси живе и моји суплеменити Срби а неки кажу има и Италијанаца, тако да би ми се чинило да живим у какву граду јадранскога мора”.³³ Што се пак Кијева тиче, тога тамо нема, али је зато Кијев град у коме постоје најбољи услови за развој „неких форми словенске идеје”, а он је, као што је познато, био Словен до дна своје душе. Уосталом, ако би се определио за Кијев, то би могао учинити и зато што му је Кијевски универзитет позив упутио пре Одеског.³⁴

Пошто му је у међувремену преко Оџакова стигло обавештење да у Одеси с нестрпљењем очекују његов одговор на упућени му позив, Богишић, поново, 12. априла, овога пута из Дубровника, пише Леонтовичу. У свом писму он захваљује на избору за почасног доктора, а затим га обавештава да се дефинитивно одлучио да прихвати понуђено му место. Истина, нешто је оклевао са одговором, јер је пре коначне одлуке хтео да се о свему

³¹ Богишић је намеравао да приступи сакупљању грађе за *Corporis juris Slavorum meridionalium*, али како није могао да прихвати понуђено му катедру у Загребу, то је овај посао поверен другим лицима, али никада није био завршен.

³² Богишић има у виду писмо С. Новаковића од 25. августа 1868. године, у коме га овај пита „хоће ли у Загреб на катедру словенског права или ће чекати место на Великој школи у Београду”. Bogišićev arhiv, Cavtat, Bogišićeva prepiska, I/20.

³³ Писмо В. Богишића — Ф. И. Леонтовичу, 25. фебруар 1869, Беч, Bogišićev arhiv, Cavtat, Služba u Rusiji, 1870—1873, kut. XXIII, ф. 1, л. 11—15.

³⁴ Исто.

посаветује с једним својим старим пријатељем који живи у Дубровнику и који се, ето, сложио с тим да он, уколико пође у Русију, управо оде у Одесу.³⁵ Даље, Богишић јавља Леонтовичу да ће послати докторску диплому и крштеницу, али ће то учинити по повратку у Беч, за четири недеље, јер сада путује у Петроваградин, у своју саветничку резиденцију, а писати одатле је тешко и опасно. Зато и моли да му се убудуће писма шаљу преко руског посланства у Бечу, тачније, преко Рајевског. На крају писма Богишић јавља Леонтовичу да ће једно време боравити у Италији и Далмацији, где намерава да набави књиге за своју југословенску библиотеку, коју би, ако то буде могуће, донео у Русију.³⁶

У међувремену, пре него што је добио Богишићево писмо од 25. фебруара, Леонтович јавља Богишићу да је постављен за ректора Одеског универзитета, те га у том својству позива да више не оклева, већ да одмах пошаље потребне документе, како би се код Министарства и Попечитељства покренуо поступак о постапљењу.³⁷ Убрзо затим, 4/16. маја 1869. године, Богишић и званично јавља Леонтовичу да прихвата учињену му понуду и да је спреман да ступи на дужност редовног професора Правног факултета у Одеси. Истовремено, шаље оверене копије својих докумената и моли универзитетске власти да га неизоставно обавесте о потврди његовог избора.³⁸

Три месеца касније, 16. августа 1869, Министарство народне просвете потврђује избор и постављење Богишића за редовног професора, о чему га Леонтович обавештава у писму од 19. септембра исте године.³⁹

Одазивајући се жељи Богишића, изложеној у једном од претходних писама, Леонтович наговештава могућност да му дозволи студијски боравак у Бечу и другим местима, ради прегледа словенских архива и библиотека. Средином новембра исте године с тиме се сагласио и попечитељ одеског округа, те је питање одсуства постало извршно.⁴⁰ Том одлуком, између осталог, створени су услови да Богишић, пре него што дође на своје ново радно место, прими одговарајуће новчане принадежности, на које би, иначе, имао право тек после доласка у Одесу.

³⁵ Пријатељ о коме говори Богишић био је стари Дубровчанин Н. В. Пуцић, један од најученијих људи у Далмацији.

³⁶ Писмо В. Богишића — Ф. И. Леонтовичу, 25. фебруар 1869, Беч, Bogišićev arhiv, Cavtat, Služba u Rusiji, 1870—1873, kut. XXIII, ф. 1, 1. 11—15.

³⁷ Писмо Ф. И. Леонтовича — В. Богишићу, 17. април 1869, Одеса. Bogišićev arhiv, Cavtat, Služba u Rusiji, 1870—1873, kut. XXIII, ф. 1, 1. 13.

³⁸ Писмо В. Богишића — Ректору Императорског Новоросијског Универзитета у Одеси, 4/16. мај 1869, Беч. Bogišićev arhiv, Cavtat, Služba u Rusiji, 1870—1873, I/B, 1. 29.

³⁹ Писмо Ф. И. Леонтовича — В. Богишићу, 19. септембар 1869, Одеса. Bogišićev arhiv, Cavtat, Služba u Rusiji, 1869—1873, I/B, 1. 18.

⁴⁰ Писмо Ф. И. Леонтовича — В. Богишићу, 12. новембар 1869, Одеса. Bogišićev arhiv, Cavtat, Služba u Rusiji, 1869—1873, I/B, 1. 9.

У очекивању да Богишић допутује, Леонтович му даје и неке практичне савете. Тако му препоручује да у Одесу не долази бродом, јер је у ово доба године, како каже, пут морем непријатан и тежак, већ преко Варшаве. Упућује га и на неке царинске прописе који важе у Русији.⁴¹

Најзад, после вишемесечних припрема, у другој половини децембра 1869. године Богишић је кренуо за Русију. Путовање је било мучно и, у неку руку, чак погибелно. Не упуштајући се у све детаље тог путовања, довољно је напоменути да је Богишић пут од Черновица до Одесе превалио у колима чија се осовина сломила већ првог дана пред вече, и то усред густе степе. Ипак, све се срећно свршило, али је напоран пут учинио своје, те се Богишић, након доласка у Одесу, почетком фебруара 1870. године, разболео и морао да одлежи десетак дана.

У Одеси је Богишића чекао одговоран и тежак задатак. Заиста, он до тада није никада предавао *ex cathedra*, нити је говорио руским језиком. Руски је знао само теоретски. Више од тога, он је у Одеси морао да држи предавања из једне сасвим нове дисциплине научно недефинисане и научном свету још недовољно познате. Па ипак, без обзира на све тешкоће, само неколико недеља после доласка у Одесу Богишић је већ одржао прво предавање, чиме је, у ствари, инаугурисао свој курс из историје словенских права. Збило се то трећег марта 1870. године у пространој сали Универзитета, резервисаној за свечане седнице, и у присуству великог броја професора, студената и највиђенијих представника грађанства, који су са необичном пажњом слушали Богишићево предавање, да би крај његовог излагања дочекали дугим одобравањем.⁴²

Одмах после свог приступног предавања, Богишић је добио плаћено одсуство да би се припремио за наредну школску годину. Тиме се уједно завршио период који је претходио Богишићевој професури на катедри историје словенских права Правног факултета Одеског универзитета.

⁴¹ Исто.

⁴² Приступно предавање В. Богишића у Одеси носило је назив *О научной разработке истории славянских права*.

